

KIELEN KEHITYKSEN TUKIPILARIT RAKENTUVAT VANHEMPI- LAPSI-VUOROVAIKUTUKSESSA

Leila Paavola-Ruotsalainen

Kielen kehityksen juuret ovat lapsen synnynnäisessä valmiudessa kiinnostua sosiaaliseen vuorovaikutukseen osallistumisesta sekä kehittyvissä havaintotoiminnoissa, muistissa ja ajattelussa. Kokonaisuudessaan kehitys on monimutkaisen hermostollisen säätelyprosessin tulos. Aivan varhaisimmatkin vauvan keinot ilmaista itseään sekä hänen vähitellen kehittyvä tietoisuutensa paitsi omasta myös toisten toiminnasta valmistavat ja luovat pohjaa myöhemmissä kehitysvaiheissa ilmaantuville taidoille. Näin ollen jo ennen puhuttua kieltä ilmaantuvia vuorovaikutus- ja kommunikointitaitoja voitaisiin kutsua kielen kehityksen tukipilareiksi. Niiden rakentumiseksi on välttämätöntä, että aivan ensihetkestä lähtien lapsi saa runsaasti kokemuksia inhimillisestä vuorovaikutuksesta ja pääsee myös itse osallistumaan siihen aktiivisesti. Oppiminen edellyttää lapsen omaa toimintaa ja sen kautta tapahtuvaa oivaltamista. Koska uuden elämän alkutaipaleilla vanhemmat viettävät yleensä eniten aikaa pienokaisensa kanssa, vanhempi-lapsi-vuorovaikutusta voidaan syystä pitää merkittävimpänä varhaisten vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojen kehitystä säätelevänä ympäristöllisenä tekijänä.

Varhaisen vanhempi-lapsi-vuorovaikutuksen laatua ja merkitystä lapsen kehityksen kannalta on viime vuosikymmenien aikana tutkittu paljon erityisesti kasvatus- ja kehityspsykologiassa. Alusta alkaen vanhemman tärkein tehtävä on luoda lapselle turvallinen kasvuympäristö tarjoamalla hänelle ravintoa, lohdutusta tai muuta sellaista huolenpitoa, jota lapsi kulloinkin tarvitsee. Paitsi lapsen vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojen myös hänen kokonaiskehityksensä kannalta on pidetty erityisen tärkeänä sitä, että vanhempi kykenee tunnistamaan pienokaisen viestit ja reagoimaan niihin nopeasti, johdonmukaisesti ja asianmukaisesti eli lapsen aikomuksia ja tarpeita oikein tulkiten. Nämä vanhemman ominaisuudet on sisällytetty sensitiivisyyden eli vuorovaikutuksellisen herkkyyden alkuperäiseen määritelmään, joka on peräisin 1970-luvun puolivälistä (ks. esim. Sinkkonen, 2003). Sensitiivisyys on olennaisimpia käsitteitä kiintymyssuhdeteoriassa, joka pyrkii muun muassa selittämään ihmisten taipumusta muodostaa vahvoja, valikoivia ja kestäviä siteitä toisiinsa. Tämän teorian mukaan lapsella on synnynnäinen tarve hakea turvaa lähellä olevalta aikuiselta, koska täysikasvuisen, viisaamman ja kokeneemman yksilön lähellä oleminen on pienelle ja avuttomalle vauvalle suorastaan hengissä säilymisen ehto. Vuorovaikutuskokemusten karttuessa lapsen mieleen rakentuu sisäisiä työskentelymalleja, jotka pohjautuvat lapsen oletuksiin

vanhempien käyttäytymisestä tietyissä tilanteissa. Kun vanhemman toiminta on johdonmukaista, kuhunkin tilanteeseen ja lapsen tarpeisiin nähden sopivaa, lapsi tuntee olonsa turvalliseksi ja voi rauhassa keskittyä seurailemaan ympäristöä ja harjoittamaan omia vuorovaikutus- ja kommunikointitaitojaan.

Ensimmäisinä elinviikkoina vauvan oma ilmaisu on paljolti vaistomaista reagoitua erilaisiin aistimuksiin (Launonen, 2007, s. 23–25). Tarkkailemalla lasta vanhempi tai muu lasta hoitava aikuinen voi tulkitä, onko vauva kiinnostunut meneillään olevasta toiminnasta. Sensitiivinen vanhempi innostaa ja houkuttelee lasta osallistumaan vuorovaikutukseen hänen ollessa virkeä mutta rauhoittelee lasta, kun tämä on väsynyt. Parhaiten aikuinen auttaa vauvaa tulemaan mukaan vuorovaikutukseen niissä tilanteissa, joissa hänellä on vauvaan kosketus-, näkö- ja mahdollisuuksien mukaan myös kuulokontakti (Launonen, 2007, s. 27–28). On varsin tavallista, että aikuinen juttelee vauvalle äänellä, joka on korkeampaa ja sävelkuluiltaan vaihtelevampaa kuin toiselle aikuiselle suunnattu puhe (ks. esim. Clark, 2009, s. 38–40). Tällainen aikuisen toiminta on pitkälti vaistonvaraista, mutta samalla aikuinen tulee auttaneeksi lasta erottamaan sanoja puhevirrasta. Tyypillisesti aikuinen nimittäin korostaa keskeisiä sanoja, lähinnä esineiden ja asioiden nimiä, nostamalla niiden sävelkorkeutta ja pidentämällä vokaalien kestoa. Hän myös liioittelee kasvojen ilmeitä ja tuo kasvonsa yleensä lähelle vauvaa siten, että vauva pystyy näkemään ne tarkasti. Useimmat lapset löytävät katse- ja hymykontaktin toiseen ihmiseen noin 2–3 kuukauden iässä. Katsekontakti on varhaisin keino vanhemman ja vauvan vastavuoroiseen viestintään. Samalla sitä voidaan pitää kielen kehityksen tukipilarina. Kun aikuinen lisäksi tulkitsee ja ylitulkitsee vauvan ääntelyjä, ilmeitä ja eleitä ikään kuin ne olisivat tietoisia eli tavoitteellista kommunikointia, vuorovaikutustilanteisiin alkaa tulla samantapaista vuorottelua kuin kehittyneessä keskustelussa. Myös vuorotellen toimimisen oivaltamista voidaan pitää yhtenä kielen kehityksen tukipilareista.

Vähitellen lapsi tulee tietoiseksi paitsi omasta myös toisten toiminnasta ja oppii tulkitsemaan toisten ihmisten käyttäytymistä ja muokkaamaan omaa käyttäytymistään vaikuttaakseen toisen ihmisen toimintaan (Launonen, 2007, s. 22). Noin puolen vuoden iästä lähtien lapsi alkaa suuntautua entistä voimakkaammin ympäröivään maailmaan, eikä nyt enää vain häntä hoitavaan aikuiseen vaan myös kaikkeen muuhun kiinnostavaan – aluksi lähinnä esineisiin. Hän kiinnostuu enenevässä määrin myös toisen tarkkaavuudesta ja kyky seurata aikuisen katsetta onkin yleensä jo kehittynyt tähän ikään mennessä (mm. Paavola, 2011). Jaetun tarkkaavuuden taidot muodostavat keskeisen kielen kehityksen tukipilarin. Olennaista jaetun tarkkaavuuden taidoissa on, että lapsi suuntaa huomionsa vuorovaikutuksen olennaisiin piirteisiin, kuten katsekontaktiin, huomion saamiseen ja jakamiseen sekä myös vuorovaikutustilanteisiin liittyviin emotionaalisiin ja vähitellen enenevässä määrin myös

kielellisiin ilmauksiin. Sensitiivinen vanhempi tukee lapsen jaetun tarkkaavuuden taitojen kehitystä osallistumalla lapsen toimintaan ja jakamalla hänen kiinnostuksen kohteitaan. Hän seurailee lapsen huomion suuntaa, kommentoi lapsen toimintaa ja juttelee lapsen kulloisenkin kiinnostuksen kohteena olevista asioista.

Yleensä noin yhdeksän kuukauden iästä lähtien lapsi alkaa käyttää eleitä, katsetta ja ääntelyä siten, että toiminnan voidaan selvästi tulkita olevan tavoitteellista kommunikointia (mm. Paavola, 2011). Toiminnalla on siis kommunikatiivinen päämäärä, lapsi suuntaa toimintonsa toiselle ihmiselle ja vaikuttaa odottavan vastausta siihen. Lapsi saattaa esimerkiksi tavoitella käsillään korkealla hyllyllä olevaa lelua ja katsoa välillä aikuista kertoakseen, että tarvitsee aikuisen apua. Kyky tavoitteelliseen kommunikointiin on lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana rakentuvista kielen kehityksen tukipilareista ehkä merkittävin. Tavoitteellisen kommunikoinnin taidot monipuolistuvat vähitellen, mutta keskeisintä on, että lapsi tulee tietoiseksi siitä, että asioita ja kokemuksia voidaan jakaa toisen ihmisen kanssa ja että myös toiset ihmiset toimivat tavoitteellisesti. Näiden perustavaa laatua olevien oivallusten myötä lapsen kommunikointikeinojen käyttö alkaa yleensä monipuolistua voimakkaasti. Ymmärrettyään kommunikoinnin tavoitteellisuuden lapsi alkaa myös oivaltaa, mitä käyttöä on puhutulla tai viitotulla kielellä. Yleensä jo reilusti ennen ensimmäistä syntymäpäiväänsä lapsi osoittaa merkkejä kielen ymmärtämisestä reagoimalla aina tietyllä tavalla tutuksi tulleisiin sanoihin tai lauseisiin. Sanojen tuottaminen alkaa keskimäärin 12 kuukauden iässä (Clark, 2009, s. 14).

Myös kieliympäristön rakentajana vanhempien rooli on keskeinen (Weitzner-Lin, 2004, s. 114). Lapselle suunnatun puhutun tai viitotun kielen sovittaminen riittävän yksinkertaiseksi lapsen sen hetkiseen kielelliseen tasoon on tärkeää varhaisen kielen kehityksen tukemisen näkökulmasta (ks. esim. Clark, 2009, s. 36–41). Lapselle suunnattu puhe ja viittomat, jotka jatkavat lapsen tarkkaavuuden kohdistamista aiheeseen, aktivoivat lisää lapsen jo oppimaa sanastoa. Varhaisessa puheen kehityksessä viivästyneille noin 2–3-vuotiaille lapsille tarkoitetuissa vanhempilähtöisissä kuntoutusohjelmissa, joista tunnetuin lienee Hanen It Takes Two to Talk®, vanhempia ohjataan nimeämään lapsen huomion kohteena olevia esineitä ja asioita, laajentamaan lapsen ilmaisuyrityksiä ja kielentämään käsillä olevaa tilannetta. Nimeämisen määrän on todettu olevan merkityksellisintä siinä vaiheessa, kun lapsen sanavarasto on pieni tai lapsi on vielä yksisanavaiheessa. Kun aikuinen lisää lapsen ilmaisuun tietoa, on kyseessä laajennos (Weitzner-Lin, 2004, s. 100). Myös lapsen ilmaisun muokkaamista kieliopilliseen muotoon tai lapsen tuottamien epäselvästi artikuloitujen ilmausten toistamista aikuiskielen mukaisessa muodossa voidaan kutsua laajentamiseksi. Kielentämisellä puolestaan tarkoitetaan sitä, kun aikuinen kuvailee tilanteeseen liittyviä asioita tai kertoo lapsen käynnissä olevasta toiminnasta sanoin (Weitzner-Lin,

2004, s. 101). Aikuinen voi kielentää myös lapsen tunteita ja tahtoa tai omaa toimintaansa. Tällaisissa tilanteissa lapsen on mahdollista vastaanottaa tilanteeseen liittyvää kieltä ilman, että hänen tarvitsee vastata siihen. Lisäksi kielentäminen auttaa ylläpitämään tarkkaavuutta.

On tärkeää huomata, että vuorovaikutuksen vaikutussuunta ei ole pelkästään vanhemmasta lapseen – huolimatta siitä, että erityisesti alkukuukausina vuorovaikutus on suuresti riippuvainen vanhemman kyvystä tulkita lapsen signaaleja. Vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta luonnehtii dynaamisuus ja vastavuoroisuus eli vanhemman toiminta vaikuttaa lapsen toimintaan ja päinvastoin (mm. Launonen, 2007, s. 20; Weitzner-Lin, 2004, s. 54). Mikäli lapsi on vuorovaikutuksessa passiivinen ja kommunikointikeinojen kehitys on verkkaista, vanhemman voi olla vaikeaa tulkita lapsensa viestejä ja vastata niihin tarkoituksenmukaisella tavalla. Vastaavasti vanhemman voi olla vaikea päästä osallistumaan yhteiseen toimintaan lapsensa kanssa, jos lapsella on huomattavia vaikeuksia suunnata ja ylläpitää huomiotaan. Yksilöllisillä eroilla lasten kehityksessä ja vuorovaikutuksen aikaisessa toiminnassa saattaa olla merkitystä siinä, minkälaiseksi lapselle suunnattu puhuttu tai viitottu kieli muotoutuu. Näin ollen eri tutkimuksissa löydettyjä yhteyksiä tietynlaisten vanhemman käyttäytymispiirteiden ja lapsen kommunikointi- ja kielellisten taitojen välillä ei tulisi tulkita lapsen toiminnasta erillisinä vanhemman vaikutuksina lapseen.

Kielen kehityksen tukipilareita ovat ainakin katsekontakti, vuorottelun oivaltaminen, jaetun tarkkaavuuden taidot ja kyky tavoitteelliseen kommunikointiin. Ne rakentuvat jo varhain vanhempien ja myös muiden lasta hoitavien aikuisten tuella arkisissa vuorovaikutustilanteissa eli kun lasta hoivataan ja lohdutetaan ja kun hänen kanssaan seurustellaan ja leikitään. Aikuisen taitava vuorovaikutuksen aikainen toiminta voi merkittäväällä tavalla tukea lapsen kehitystä myös silloin, kun lapsella on vakava riski kielenkehityksen ongelmiin tai jo todettua kielen kehityksen viivettä tai poikkeamaa. Siksi osana kuntoutustoimenpiteitä olisi tarvittaessa tärkeää tarjota vanhemmille erityistä tukea, jotta he kykenisivät toimimaan sensitiivisesti lapsensa kanssa. Erilaisia vanhempilähtöisiä kielen kehitystä tukevia kuntoutusohjelmia, joissa toimitaan vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen kautta, onkin olemassa jo useita.

KIRJALLISUUTTA

Clark, E. V. (2009). *First language acquisition* (2. painos). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Launonen, K. (2007). *Vuorovaikutus – kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Paavola, L. (2011). Varhaisten vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitojen kehitys. Teoksessa S. Loukusa & L. Paavola (toim.) Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt (s. 43–61). Opetus 2000-sarja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sinkkonen, J. (2003). Lapsen kiintymyssuhteen syntyminen ja sen häiriöt. Teoksessa P. Niemelä, P. Siltala, & T. Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus (s. 92–106). Helsinki: WSOY.

Weitzner-Lin, B. (2004). Communication assessment and intervention with infants and toddlers. St. Louis, MO: Butterworth Heinemann.